

risal Cankar predmet sam na sebi, nemoralno vzdušje v trpkem materializmu. Kjerkoli je pozneje slikal spolnost (Gospa Judit), jo je vselej le kot poentirano (umetnik nad snovjo!) realnost, groteskno konkret-
nost, karikaturu, nekajkrat s podokusom nekakega cinizma (Aleš iz Razora), ali pa pamfletske podčrtane tipike (Zgodbe iz doline šentflorjanske). Prav lepo mi potrjuje to moje mnenje, ki ga sicer odločno zastopam, a ne vsiljujem nikomur, naslednje: Vidim kot na dlani vso pestrost štirinajstih mučenic v »Hiši Marije Pomočnice«, čutim sladko poezijo tega vonjivega dela, ne da bi si mogel osvežiti v spominu en sam naturalističen motiv v delu, dasi vem da so tam. Pesnikov duh, duh duše tega dela je zabrisal v meni vse one iz umetniških razlogov uporabljene naturalizme, ki niso, če se še spominjam, niti bogve kaj izvирni!

Podobno je z motivom naturalističnega determinizma pri Cankarju. Ta Cankarjev determinizem ni Zolajev, ni Ibsenov, je vse prej, kakor materialistični nazor, je pristen Cankarjev lirizem (»sentimentalnost« bi rekel on sam), je sicer podoben miljeju (Zola: L'Assommoir, Taine!), a je v resnici zakrinkana romantična predestinacija, ali recimo vonj tradicije iz Slovencev: elegičnost svetobolja! Cankar namreč svojega fatalizma nikjer analitično ne zida, ne dokazuje. Cankar-pesnik boleha samo čustveno na boleznih tega izrazitega kroga predstav (v zmislu štil. preiskav psihoanalitikov, n. pr. Freuda, govorim!), kamor je prišel po poti gotovega dosledno generalizujočega mišljenja in motrenja stvari. Pa še ta njegov »reformni altruizem«, bi rekel, je le bolj izraz njegove tehnike, ki se je pokazala v vsej svoji enostavnosti v parabolični nagoti »Hlapca Jerneja« in v tipični štilistiki treh momentov (Taine) v »Martinu Kačurju«.

Ne bom pa trdil, da je šel Cankar vselej s poti tehniki naturalističnega orisa in slikanja. »Istrsko gnezdo« n. pr. v »Krpanovi kobili« je klasičen zgled veristične nazornosti, dasi je vonj slike vonj Cankarjevega čustva in ne naturnost »zemeljske grude«. Podobno naturalistična je scena v III. poglavju »Zadnjih dnevov Štefana Poljanca«, ki spominja Ibsenove nazornosti v »Neprijatelju ljudstva«. Pa v Cankarju je označena s a t i r a v večji meri ko pri Ibsenu. Ti in taki zgledi dokazujejo le, da je imel Cankar oči za tiste »petits faits significatifs« (Lanson), ki jih sam imenuje »najneznatnejše neznatnosti«, kar pa še ni naturalizem. Naturalizem niso niti tisti »naturalizmi« izrazov: kujon, kanton, klika, pljunk, gnoj, gumb, cula, kanalja, falot, vagabund, škric, bolnik na stranišču itd. To so le velike besede, patos romantičnega srda Cankarjevega, s katerim sovraži buržoazijo in nje verni atribut: priderijo. Če pa čustvuje Cankar frapantno sorodno kakor Zola (les gras et les maigres — rodoljubi, kujoni) ali pa Ibsen (družabna laž) je v tem že prav tako simbolist kakor Zola in Ibsen.

Kako se je Cankar naravnost bal vsega vsakdanjega izraza, konvencionalnega govora i. sl. priča vsaka vrsta, vsak stavek, vsaka njegova podoba, ves ritem njegove proze. Isto pričajo njegove iz naturalistične svetovne literature vzgajene drame, kjer si je že pomagal s ponazoritvijo simboličnih besed in se tako izognil mučni invenciji vsakdanjega, realističnega motiva (Poljubiti nogo i. p.).

Vkoliko je bil Cankar pod vplivi svetovnih naturalistov (Goncourt?!), je drugo vprašanje, ki ga more odgovoriti le podroben vesten študij. Zdi se mi pa, da ne bom grešil, če povem, da je prejemal svoje najjačje vtise in literarne impulze — od Rusov ...

drak

Cankar zagovornik ponižanih in razžaljenih.

Dr. Karol Ozvald.

Ključ za umevanje cele plati Cankarjevega mišljenja bi utegnilo biti poznavanje duševnega pojava, ki ga sodobna psihologija imenuje *ressentiment*. V ta namen bodi tukaj priobčen sledeči odlomek.¹

¹ Iz pisateljevih »Smernic novega življenja« (1918), str. 146.

Ressentiment (zagrenjenost) je neke vrste duševna zastrupljenost osobito služočih, vladanih ljudi, ki ne čutijo v sebi »puntarske krvi«, — znamenje pešajočega življenja.¹ To je trajno duševno

¹ O tem je napisal zanimivo študijo, ki ji tukaj sledim, M. Scheler: *Das Ressentiment im Aufbau des Moralien.* (Abhandlungen und Aufsätze, I, 1915.)

stanje, ki se pojavi vsled tega, ker si to ali ono zlasti na družabnih in gospodarskih nasprotjih temelječe čustvo ali afekt kakor so: čut maščevanja, jeza, zavist, sovraštvo... zavoljo nemoči, strahu, plahosti ali hlapčevske malodušnosti ni moglo dati naravnega duška in je dotičnik vedno iznova, s stisnjeno pestjo, moral to in ono »požreti«. Osobito zavist je bujno zasejališče zagrenjenosti.

Sluga, ki ima priložnost, se v predsobi izpsovati na naslov hudega gospodarja, se obvaruje take zastrupitve. In prav tako zavistnik, ki si skuša stvar, za katero zavida recimo svojega sosedu, bodisi na pošten ali pa na nepošten način pridobiti, ali pa ženi, ki si »pri kofetu« brusijo jezike, obirajoč ljudi, ki so jih radi tega ali onega vzele na muho. V velikem in največjem stilu pa igrajo družabne naprave, kjer posameznik nastopi in »pove svoje mnenje« v imenu cele zajednice, vse od društvenega zborovanja in dnevnega časopisja pa do parlamenta — vlogo duševnega strela: odvajalca zagrenjenosti in duševnega razkuževalca. Duševna napetost odjenja tukaj prav tako, kakor »odleže« tistemu, ki je storjeno mu krivico ali velikodušno odpustil ali dobil zadoščenje pred sodnikom ali pa se sam maščeval.

Vsa tista bolj ali manj prikrita grdogledest in žolčljivost »ponižanih in razžaljenih«, ki je toliko srečavamo v vsakdanjem, javnem in zasebnem življenju, je — ressentiment v različnih odtenkih, duševni dinamit, ki se je tem ljudem nabral v duši radi tega, ker jim je ob čustvu svoje onemoglosti omahnilo stremljenje po tej ali oni vrednoti pozitivnega življenja: po zdravju, sreči, veselju do življenja, lepoti, sijaju, moči, bogastvu, duhovitosti, ponosu, značajnosti... Jedro mu je potemtakem onemogla zavist, ljubosumnost, tekma. »Kolikokrat se v smehljaju, v navidezno brezpomembni kretnji, v mimogredé izrečeni besedi, izražajoč pravkar najbolj prijateljsko mišljenje, in sredi sočutnega govora izda notranje od ressentimenta obseden človek!« (Scheler).¹ Pohabljenec, duševno revše, na svojo narodnost sila ponosni in družabno nepriznani sin »izvoljenega naroda«; »načelni opozicionalec« in kritik, ki se ne dá o njem reči, da bi resno »hotel« to, kar pravi da hoče; stara devica; »starejši«, ki morajo svoje mesto prepustiti »mlajšim« in ne morejo preboleti, da, vsled razširjajoče se izobrazbe, »jajce več od pute ve«; nižji uradnik, malomeščan, rokodelec; umirovljeni uradnik s svojimi privrženci; bolj tragična ko pa smešna figura tašče, osobito sinova mati; mlajši bratje

¹ L. c., str. 97.

in sestre v svojem odnošaju do prvorojenca; kmet-ski človek proti mestnemu »škricu« in gosposkemu »bradaču« ali »tistemu« s kapo (= davčnemu iztirjevalcu); velikokrat duhovnik — kot zastopnik »miru« sredi svetnih strankarskih bojev; verski, politični, filozofski... »apostat«, ki mu glavna stvar ni negovanje novega, ampak pobijanje starega prepričanja; »romantik«, ki se s proslavljanjem prošlosti pravzaprav le umika sedanjosti ter v nič deva okoliščine, v katerih dejansko živi itd. To so izrazitejši tipi človeka, ki mu prerad dušo razjeda ressentiment.

V socialnem gibanju sedanjosti je ressentiment postal odločujoča sila. In sociologija bi morala podčrtati stavek, da se tega duševnega dinamita nabere tem več, čim večja je razlika med veljavo, ki gre posameznim skupinam po ustavi ali običaju, in pa med tisto veljavo, ki jo imajo v istini, glede moči, imetka, izobrazbe... Najboljši lek zoper ta strup je — demokracija.¹ Kajpada prava demokracija!

Duševno stanje, ki mu pravimo ressentiment, je zaklet sovražnik doznavanja vrednot. Njemu na rovaš gre veliko prevrata v tisti objektivno veljavni razvrstitvi vrednot, ki jo Pascal, »eden izmed treh ali štirih najglobljih in najjasnejših duhov, kar jih človeštvo premore« (Maeterlinck), nad vse značilno imenuje — »ordre du cœur« ali »logique du cœur«, češ — le cœur a ses raisons, que la raison ne connaît pas (srce ima svoje razloge, ki jih razum ne pozna). Marsikaka prevara in celo huda patvorba na tem poprišču izvira iz opelinjene duše.

A. Lažjo vrsto teh prevratov predstavlja povest, da lisica ne mara grozdja, ker da je — kislo. Kolikokrat slišimo, da se kdo, ki nima moči, da bi uresničil to ali ono, »tolazi«, češ, saj ta stvar pravzaprav ni takega pomena. Ressentiment učinkuje tukaj kakor obarvane očali. Iz tega razloga pa se zgodi, da:

a) pozitivne vrednote včasih sploh ne vidiš ter zato n. pr. trdiš, da to in to posestvo ni »tako« lepo.

b) Gledaš jo kakor v megli ali skozi transparent, to se pravi, da eno vrednoto »izigravaš« proti drugi: hvališ eno in s tem jemlješ ceno drugemu. Veličasten zgled, poln življenjske modrosti, je Prešernova balada Ribič, ki se končuje z verzi:

Kdor ljubi brez upa, ga svarim,
nikar naj ne vesla za njim!

¹ Gl. Scheler, l. c., str. 57.

c) Pozitivno vrednoto vlečeš z nje-
nega objektivnega stojala na svoje
stojišče, ki odgovarja istinitim, to je majhnim
močem tvojega hotenja: grozdje da ni sladko,
ampak kislo.

B. Hujša vrsta prekucije v tem duhovnem
kraljestvu, pravi plod ressentimenta, pa je pre-
označitev in preocenitev, to je pa-
tvorba vrednot.

1. Komur je ressentiment zastrupil dušo, temu
se pozornost kar sama od sebe obrača na tiste
dele in strani bližnje sosesčine, ki dajejo hraniva
nevoščljivosti, zavisti, zlobnosti, maščevalnosti.
To duševno stanje celo izbira in določa, kaj tak
človek v sedanosti najprej opazi, česa se iz pre-
teklosti vedno iznova spominja in čemu se v bo-
dočnosti nadeja. Kakor ciganu beli kruh, tako
hodijo zagrenjeni duši, hočeš ali nočeš, neprestano
na misel zgoraj omenjene pozitivne vrednote živ-
ljenja: moč, sijaj, bogastvo, sreča, zdravje, le-
pota... Ob enem pa ga muči želja, ki ve o njej,
da je neizpolnljiva: da bi ena ali druga izmed teh
reči bila njegova. In ta spor med hotenjem
pa nemočjo je povod, da plaho obrača
proč pogled od teh predmetov. Čim-
bolj se mu to posreči, v tem večji meri je posledica
te dinamike duha — čmerna, mokrogleda slika o
svetu, »oklevetan« svet.

2. Ako pa se ti v takem stanju ta ali ona
izmed naštetih vrednot s toliko močjo vsiljuje, da
je ne moreš več pustiti iz oči, tedaj zadostuje
samo en pogled recimo na srečnega človeka, da
ga »peklenški« zasovražiš, ne da bi ti
bil kdaj storil kaj žalega. To je najhujša, neiz-
prosna vrsta sovraštva, ki ga ne po-
vzročuje ta ali ona »sovražnikova« lastnost ali pa
dejanje in nehanje, temveč njegovo — bitje in
žitje. To je stanje, ki ga ima Goethe v mislih s
kitico:

Was klagst du über Feinde?
Sollten die je sein Freunde,
denen das Wissen, das du bist,
im Stillen ein ewiger Vorwurf ist?

3. Na najvišji stopnji pa ti ressen-
timent tako omaja življenjski čut in
»pervertira« doznavanje vrednot, da
sploh ne skušaš več obrniti pogleda od zdravega,
lepega, mogočnega... človeka, češ: saj je vse to
pravzaprav nekaj »ničevega«, blagor človeštva za-
visi marveč od nasprotnih stvari, kakor so — ubo-
štvo, bol, zlo, smrt. Tako daleč seza tukaj »organ-
ska« napaka vrednote doznavajočih aktov duha,
ki jo povzročuje duševni strup z imenom ressen-
timent. In »kot v veži je Orest Dijane mile zadobil
spet bil zdravje duše svoje«, tako ressentiment
reši svojo žrtev vseh tistih muk, ki jih prizadeva
nevoščljivost, zavist, sovraštvo, maščevalnost...
Kajti če so, po logiki ressentimentika, pozitivne
vrednote življenja le zlo, tedaj bogatega, lepega,
življenja veselega... človeka ni treba zavidati in
sovražiti, ampak — pomilovati. In tako je torej
velikokrat krotkost, sočutje in pomilovanje —
nezakonski — otrok onemogle jeze, maščevalnosti
in podobnih, v svojem jedru docela naravnih afektov.
Kajpada v danem slučaju ni tako zlahka do-
ločiti, imamo li pristno blago ocenjevanja ali pa le
ressentimentov nadomestek pred seboj! —

Duševni strup z imenom ressentiment, in ž
njim potvarjanje vrednot, je nekaj silno nalez-
ljivega pa spotoma rastočega. Kjer ena gos
pije, tam vse druge pijo, ta prislovica velja tudi
tukaj. In tako se neredkokrat zgodi, da samo-
stojnost ocenjevanja, bodisi vsled sugestije ali tra-
dicije ali vzgoje, pade pod ničlo. Neizpodbiten
dokaz: svetovna vojna.

»Nobena literatura ni tako prenapolnjena z
ressentimentom kakor mlada ruska književnost.
Med junaki Dostojevskega, Gogolja in Tolstoja
kar mrgoli žolčljivih oseb. To je nastalo vsled sto-
letnega zatiranja ljudstva po samovladi in pa ker
brez parlamenta in svobode ni bilo mogoče, od-
vajati afektov, ki jih je rodila avtoriteta.« Tako
čitamo pri Nemcu Schelerju, ki pač ne pozna tudi
slovenske književnosti pa z godo-
vine, politične in socialne, ki sta mu neznana
recimo »Hlapec Jernej in njegova pravica« ali pa
»Smrt in pogreb Jakoba Nesreče«.